

Miért dolgozik ilyen rengeteget?

Sokallod? Érdekes. Én folyton küzdök a jóra való restség ellen. Mert most, hogy megöregedtem, nem is tudok okosabb dolgot a munkánál.

Nem vesztette el a kapcsolatot a korrallal, nyoma sincs Önben annak az igen gyakori, az öregséggel járó zsörtölődő keserűségnek. Milyen élettapasztalatok segítették hozzá, ahhoz a bölcs derűhöz, amely legszenvedélyesebb hangú írásain is áttűnik?

Köszönöm a jóindulatú megállapítást. De a látszattal szemben hadd valljam be, hogy keserűség is kínoz, s a melankolikus hangulatokra sem vagyok sajnós immunis. Ha mégis neked lenne igazad a derűt illetően, ez csak úgy lehet, hogy sose hagytam magamban elnémulni a túlélés reményét.

(Doroszló, 1984. augusztus 20.)

A beszélgetést VÉKÁS János vezette

TEGNAPI UTCÁK

(Regényrészlet)

JUHÁSZ ERZSÉBET

Herceg Jánosnak

Azt kérded, hogy én miért nem írok többé? — hangzott fel harsányan a hosszú bácsögdrösi főutca vasútállomáshoz közeli tájékán, de ha értette is e kérdést valaki szó szerint, amúgy nem igen értette, már csak azért sem, mert máris nagyot csobbanó kacagás követte. Később maga a tettes: Ede mesélte el Aurélnak, amint a spallettákkal beárnyékolt dolgozószoba bőrfoteljeibe süppedtek Homan-nai Zoltánnal jobbról és balról is közrefogva nagyapánkat: Hát azért nem írok — mondtam az imént ennek az újú titánnak, mert mire itt, az Ákácok alatt rákapnának az olvasására, mi már mindannyian úgyis kimennénk réges-rég a divatból, de el ne szöld magad Aurélnak! Egyébiránt arról vitatkoztunk egész úton idefelé a vonatban, hogy miért van vagy miért nincs szükség a mi folyóiratunkra. Bocsáss meg, drága barátom, most se akarok a szavadba vágni,

csak ez az ifjú aranyzajú rendre vidéki műkedvelők esetlenkedésének tekinti az egész Új Hangot. Nem, nem, a Közlöny bazári voltát egész pontosan látja, nálunk a kísérletező kedv hiányát kifogásolja.

— Láttál már fából vaskarikát? — kérdezem én tőled, egészen jóindulatúan. Tudod te, mit jelent kísérletezni? Amikor az a veszély fenyeget, hogy beszorulsz a meglevő és alaposan megcsontosodott formákba — akkor kezd az ember kísérletezni újjal! Meg se érintett bennünket az igazi irodalom szele — mibe szorulhattunk volna máris bele? Jó, elismerem, persze, hogy elismerem, te örült, hogy nem mindenkire vonatkozik, amit mondok, de hol vagyunk mi még attól, hogy hitelesen kísérletezhetnénk! Sőt — ide figyelj! — még azt is elismerem, hogy a kísérletezés mímelése is frissítőleg hathat, de hidd el, először a saját helyzetedet és körülményeidet kell magadban tisztáznod — egyedül ez az út vezet Európába . . . Hát ezt az ímént, a vonatban kifejejtettem . . .

Ede mögött az ajtóban két hölgy tűnt fel: az idősebb szőke, valamelyest ezüstbe hajló tincsekkel, mutatóujját ajkára téve intett csendet, s nevető tekintettel követte Ede forgó szélmalomkerékre emlékeztető hadonászását, a másik, a fiatalabb vörös árnyalatú sűrű hajkoronával épp csak elmosolyodott, mintha arcán a szomorúság honosodott volna meg jóvátehetetlenül — egyszer s mindenkorra.

— Drága hölgyek! — ugrott fel most Ede és máris az ajtónál termett, hogy kezüket — szóval és tettel — azonnal megcsókolja. Soha jobbkor! A helyi szűkösségek fölötti düh és keserűség már csaknem fölemésztett bennünket. De ím, ki gondol már e gondolal, hogy Kegyeteket meglátta!

— Tőlünk sem egészen idegenek az efajta kesergések, elhiheti, kedves Ede — szólt az idősebb hölgy, szavait huncut mosollyal megtoldva — jöttünk ajánlani, hogy osszuk meg kissé közös bánatunkat teázás közepette odaát a szalonban.

— E két hölgy társaságát irigyeltem tőled, Aurél — csak hogy tudd! — mindig is a legjobban. — S már nyújtotta is karját jobb felől a kedves mamának, bal felől pedig Rizusnak.

— Tetszenek tudni a drága hölgyek — sose bírtam hosszú távon elviselni a férfiak társaságát. Úgy elkomorodunk végül mindig, hogy egyedül maradván zokogva verdesem a fejemet a falba: miért is tanultam meg járni, tipegtem volna, kisbölcsőmet legelőször elhagyva — egyenest a Tiszának!

— Régen láttuk, Ede, hát mondja már, mi hír a bohémekről?

— Drága Nagyasszony, kérdése valósággal szíven szúr; hol vannak már az igazi bohémek! Az utóbbi évek során úgy átváltozott itt a művészvilág is, hogy bohémeink is már csupa jámbor kispolgárok. Ki merné itt megbontani manapság már a belénk idegzett rendet?

— Ugyan, Ede, ezt éppen maga képes mondani, aki végigjárta — sőt lakta! — fél Európát, s mégis visszatért ide?

— Ja, drága Nagyasszony, az egészen más; én, tetszenek tudni a mélyen tisztelt hölgyek, mindig önmagam ellen dolgozom.

— Nem csak dolgozol, de beszélsz is — tette hozzá, szokásához híven kissé fanyarul mosolyogva nagyapánk — Mit fog gondolni rólunk Zoltán barátunk? Méghogy rólad, de rólam!

A Zoltán barátunknak nevezett ifjú költő szökén, lángoló arccal és dacosan ült a helyén. Eltökélt szándéka volt, hogy most végre számon kéri nagyapánktól az Új Hang zavaros és egészen vidéki koncepcióját — ám a hölgyekkel folytatandó szalon-csevegésre egyáltalán nem számított. Már eddig is zavartan forgolódtott székén, s izzadó tenyereinek rejtegetésével volt elfoglalva, de a félig-meddig neki szegezett kérdés eredeti céljára eszméltette: — Én azon a véleményen vagyok — kezdte indulatosan és rekedten — hogy nem szabad lehajolni a sárba, és ön, Mester, aki még nem is oly rég *mocsaras rónán bércekre vágyott* — ön hogyan toporoghat most mégis oly otthonosan ebben a pocsolyában?

— Én is amondó vagyok — szólalt meg lágy hangon, arcán egy gyorsan átsuhanó mosollyal Rizus —, hogy az ember nem lehet a maga ura ezen a vidéken még a művelődés tekintetében sem egészen; a vidék veszedelmes süllyesztő a legtöbb esetben.

— Süllyesztőnek süllyesztő, nem is tagadom — vette át a szót a Nagyasszony — elég, ha annyit említék, hogy Aurél egészségét az estétől reggelig tartó műkedvelés ásta alá. Zoltán barátunk még oly fiatal, nem tudhatja, mi ment itt éveken át. Mindent Auréltól vartak. Színdarab kellett? Majd Aurél elintézi a bemutatás engedélyezését, sőt be is tanítja a szereplőket. S ha más nem akad, majd ő eljátssza a főszerepet is. Istenem, Rizuskám, ki gondolta volna gyerekkorotokban, amikor Aurél benneteket tanított szerepre, hogy ezt még felnőtt fejjel is folytatja, s éppen a bácsögdrösi Nagyvendéglőben!

— Aurél éveken át színdarabokat rendezett otthon — vette át a szót Rizus, s tekintetében most a visszaemlékezésnek oly emelkedett

öröme fénylett, hogy Zoltán, ha lehet, még jobban elpirult iménti harsány kifakadása miatt. Mindeddig csak sértődöttség tombolt benne: ezek itt úgy tesznek, mintha észre se vennék, miként vágott ő, éleselméjűen a dolgok elevenébe, lopva rátekintve azonban Rizusra — egyszeriben szégyenérzet kerítette hatalmába.

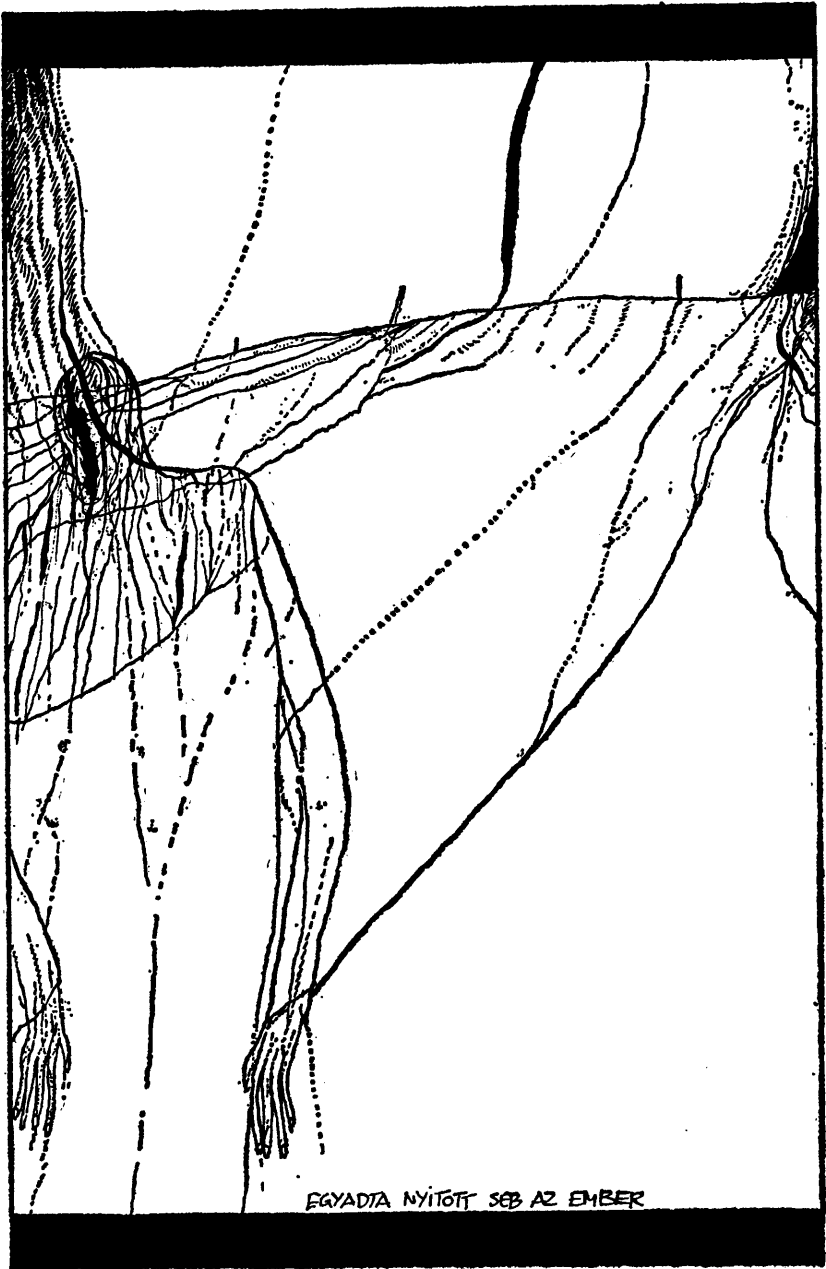
— Egyszer egy egész szobát kiürítettünk. Aurél írt egy színdarabot, A gyilkos — úgy rémlik, ez volt a címe, s előadást kerekített belőle. Ő volt a rendező, az ügyelő, a sűgő és a főszereplő is egyben. Mindenkit befogott: anyát, apát, húgomat és engem, Engel Bandit, ki évekig a házitanítója volt, sőt még a cselédek is. Arra emlékszem a legjobban, hogy az előadás végén azt mondta nekem: Jól játszottál, Rézikém, csak jobban meg kell tanulnod elesni!

— Nem annyira a színdarabok ellen volt nekem kifogásom, inkább a hajnalba nyúló muzsikálások miatt haragudtam. Minden leány és fiatalasszony Aurélnak esdekelt: csak még egy kis muzsikát, csak még egy talpalávalót!

Nagyapánk, mint a társaságok folyamán általában — ez alkalmommal is hallgatott; hogy gondolatban mikor mennyire vett részt egy-egy beszélgetésben, arra vonatkozólag kissé merev arckifejezése kevés felvilágosítással szolgálhatott, s amíg Ede a hölgyeket szóval tartotta, magát pedig a számára nélkülözhetetlen mozgásban, addig Zoltánnak bőven volt ideje forró szégyen és gyilkos dac között hányódnia.

— Min dolgozik mostanában, uram? — fordult Zoltánhoz nagyapánk, amikor a spalettákkal beárnyékolta dolgozószobába kettesben visszavonultak. Zoltán, mintha e szavakra áramütés érte volna. Most nem az írás a fontos — fújta elakadó szusszal, de belül egyre csak azt hallotta: hát mi a fontos, mi a fontos, mi a fontos? E pillanatban nem volt képes nagyapánk szemébe nézni, de pontosan érezte, hogy kissé hűvös és valamelyest fáradt tekintete ott köröz körülötte, mintha tapintatosan fürkészné őt, vagy inkább a kettőjük között lehetséges párbeszéd fogalmakon túli esélyeit, s amint — hamis daccal a hangjában — az iméntieket kimondta, érezte, Aurél tekintete — csupa szelíden — megállapodik rajta.

Kedves uram — szólalt meg kisvártatva újra —, nekem nem áll szándékomban befolyásolni önt, én az írásaira tartottam igényt eddig is, s tartok ezután is. Az ön éveiben a legtöbb igényes fiatalember türelmetlenebb s ezért harciasabb is, mint az én koromban. A világért sem kívánnám tompítani az elégedetlenséget: Mindenkinek

EGYADTA NYITOTT SEB AZ EMBER

egyedül kell megtalálnia a maga útját... Én megkésve, de talán mégsem későn eszméltem arra, hogy az a dolgunk, hogy az átrendezett határok között is magunkra találjunk. De maradjunk csak az irodalomnál. Irodalom? Dehogy irodalom ez, dehogy irodalom! Mindenki, aki itt író akart lenni valaha is — menekült innen, ha csak tehetett. A magunkra maradottság — ez a mi egyedüli örökségünk és alapunk, a többi üres buborék. De végső ideje kezdenünk magunkkal végre valamit. Elegem van az Asszonyról, a szalonokról, a Spleenről, a családi háromszögekről szóló könnyű csevegésekből. Írni kell és nem csevegni, bele kell kapaszkodni valamibe, gyökeret kell eresztetni.

— S a doktor úr úgy hiszi, hogy akiknek a versei és novellái az Új Hang lapjain napvilágot látnak — meg tudtak kapaszkodni ebben a mi talajunkban?

— Dehogy hiszem, dehogy hiszem, csak arról van szó, hogy e felé tartanak. Igen, hogy úton vannak a gyökérverés felé — s ez nem lebecsülendő eredmény.

— Én azonban nem állom meg, hogy ki ne mondjam: egy-két tehetségesebb hangütés kivételével nem látok bennük mást, mint szálnalmasan együgyű erőlködést. És ez nem más, mint a partravettség mélypontja!

— Elnézését, uram, ha félbeszakítottam volna, csak azt szeretném sürgősen szóvá tenni, hogy én a gondolati igény szűkösségét nem ezekben az olykor valóban művészi erő híján lévő erőlködésekben látom elsősorban, hanem sokkal inkább az olyan fajta művekben, amelyek az örök emberit igyekeznek minduntalan megfogalmazni, de függetlenül minden tértől és időtől. Ártatlanoknak látszanak ugyan, de ezek az írástudói felelősség legnagyobb árulói.

— Dehát emezek? — folytatta volna Zoltán, nem is nagyapánk, hanem most már sokkal inkább az egész világ iránti ádáz haraggal és keserőséggel — Ezek mintha most tanulnának beszélni! — e pillanatban azonban Ancsura, a ház mindenese lépett be: — Doktor úr, tesszen jönni a rendelőbe, Horváthné van itt, a fia a halálán van...

— Elnézést, uram, hamarosan visszatérek. Ha nem siet, örülnék, ha megvárna. Nézzen szét addig a könyveim között!

— De sietek! — gondolta Zoltán kétségbeesetten, amint magára maradt nagyapánk dolgozószobájában. Nem maradhatok itt, és nem maradhatok sehol ezen az istenverte vidéken! Partra vetett halak

tátogása ez az egész! Sőt még rosszabb: dadogó horda — azok vagyunk itt mindannyian. Ó Európa, de messze vagy! Mozdulatlanul ült, egyetlen képzelt pontba összpontosítva tekintetét, holott törnizúzni szeretett volna. Azt hitte talán, hogy Aurél majd néhány higgadt szóval kiigazítja az ő összekuszálódott útjait? Miért ül itt? Mi keresnivalója itt? És egyáltalán: mitől olyan magabiztos, hogy azt hiszi, jobb sorsra érdemes? És milyen jobb sorsra? Hogy nem az írás a legfontosabb? Eljött, hogy ezt közölje Auréllal? Hát mi más, ha nem az írás, a saját hang? De neki nincs saját hangja, ő még csak nem is dadog, még csak nem is mutál a hangja, ő — hát ismerje már be legalább önmagának! — ő egy év óta semmit sem tud megírni, egyetlen tisztességes mondatot se! Úgy ül itt, mintha a levegőben, nem is, mint merő agyrém — kívül-belül valótlanul.

Holtfáradtan dőlt bele a fotelba, mint akinek most már nincs is semmi gondolnivalója. Gépiesen pásztázott a tekintetével körbe-körbe. Valahonnan edénycsörömpölés hallatszott, léptek és csoszogások, kinn az udvaron el-elvekkantotta magát az öreg vizsla. Valaki fölcsavarta a rádiót a szalonban; egy bécsi valcer hangjai, majd a nagyasszonyé: Wiener Blut! — hallod, Rizus? Hallgatta ő is a Wiener Blut-nak az éteren át ide hullámzó dallamát, hallotta a két nő hol halkabb hol hangosabb csevegését is, s egyszeriben szinte a bőrén érezte, amit számukra ez a tűnt éveik mélyéből váratlanul fölbukkanó dallam hozott most. A Wiener Blut, mely rég kiszakadt mindennapjaikból, egészen elenyészettnek hitték réges-rég mindketten, s íme mégiscsak itt van újra, mintha mindeddig csak bújócskát játszott volna velük, hogy most végre megmutatkozzék teljes pompájában, mint tűnt éveik múlhatatlan elevensége, mint egy-egy megmásíthatatlanul saját élet teljességének kötőszövege... S most végre mert figyelmesen szétnézni Aurél dolgozószobájában is. Tekintete az olajzöld ripszelyemmel bevont heverő melletti alacsony asztalkán állapodott meg: egymásra halmozott nyitott könyvek, ironok, keskeny, hosszú papírnyelvek eleven kuszasága. Sose tudta elképzelni Aurél életét, hiszen megjelenésében mindig is hűvös idegenre hasonlított, akinek nem lehetnek e világi megbízatásai sem itt, sem másutt a földön. S furcsamód ez a kisasztalka, s a rajta látható kuszaság avatta most az ő szemében hitelessé. Aurél evilágiságát. Gyakori elutazásaira gondolt, írásaira, amelyek nem csak azt foglalják magukban, hogy mit jelent számára San Remo, Palermo, Párizs vagy Amsterdam, hanem — neki legalább úgy tű-

nik — még inkább a felforrósító élmény itthoni hiányát. Lehetséges, hogy ez az a néhány tárgy, mely honvágyat ébreszt benne mégis? Amelyek közelében — ha mégoly bizonytalanul is —, de otthon van a megfejtett világban? Lehetséges hazasietni úgy, akár egy mindenkori tegnapi utcába? Otthon lenni, mint a hiány teljességének lélegzetvétele?

— Mire odaértem, már halott volt — hallatszott kintről Aurél hangja, majd Ancsuráé is: Istenem, istenem, szegény gyerek, isten nyugosztalja! S éppen amikor Aurél a szobába belépett, nagy zajjal megérkezett Ede is: Aranyos Ancsura, hogy mennyi ismerősöm van nekem a maguk falujában! Azt hittem, hajnalhasadásig vissza se érek már. Ide raktak — oda raktak, itt egy barack — ott egy barack, mit mondjak? Szakadjak meg inkább, mint hogy visszautasítsam . . . ezt a nagy vendégszeretetet.

Zoltán szeretett volna még kérdezni valamit arról, hogy Aurél hogyan képes írni, amikor úgysem olvas itt senki, meg arról is, hogy mi ad neki erőt ahhoz, hogy higgyen egy talán-talán megszülető irodalomban. Még inkább szerette volna valamilyen formában Aurél tudtára adni, mennyire hálás neki ezért a délutánért, s talán még azt is beismerni, hogy nem megy az írás, pedig tudja ő nagyon jól: mégiscsak az írás a legfontosabb, a saját hangon megszólaló írás. Ede megérkezése azonban mindezt lehetetlenné tette. Egyébként is későre járt, s nekik hamarosan indulniuk kellett az állomásra.

Csöndben bandukoltak a végtelennek tetsző poros bácsögdrösi főutcán, fülledt meleg volt, az este sem hozott enyhülést. Zoltán annyira elmerült gondolataiban, hogy időbe telt, míg észrevette, Ede mennyire szokatlanul szótlanul megy mellette.

— Mit nézel? — kapta fel a fejét dühösen, és vadul rugdosni kezdett egy lába alá került tégladarabkát.

— Most is lázas volt — jegyezte meg később komoran — Látam az arcán, főleg a tekintetében. Zoltán buta csodálkozással meredt rá: Lázas? Nem tudtam . . .

— Nem tudtam, nem tudtam — mindannyian ezt szajkózzátok! Hát mit tudtok? Sajnálni önmagatokat és közben hepciáskodni!

Egész úton hallgattak, Zomborba érve azonban mindketten valamelyest fölélnkültek, igaz, frissítő szellő is kerekedett közben, és ők, gyors elhatározással egy fiákeren a Vadászkiirtbe hajtottak. Ede bécsi és párizsi éveiről mesélt, saját maga vigasztalására, Zoltán legalább is ezt érezte ki belőle, ő maga pedig a hölgyeket nézte, az

összeset, aki csak a Vadászskürtben látható volt, sorban. Mennyire szeretett volna találni most egy neki való arcot, hogy elnézegethetné kedvére. Ám — talán a figyelme nem volt elég éles — be kellett látnia, hogy egyetlenegy sem akad köztük, amelyiken a tekintete szívesen elidőzne. Már a harmadik palack bornál tartottak, de a kedvük egyaránt apadt volt. Zoltán Aurélra gondolt egész este újra meg újra, s hiába törekedett, nem tudott tartósan megszabadulni alakjától. Láta maga előtt ülni, állni és feküdni szobájában, s végül már oly nyomasztó súllyal nehezedett rá ez a szűnni nem akaró látomás, hogy erőnek erejével próbálta másutt elképzelni: az utcán, egy expresszen, a zongoránál. Csak elgondolni, de képzelní sehogyan sem tudta. Mint akire minden ajtó rácsapódott végleg — villant az eszébe. S ekkor mintha a saját elkerülhetetlen sorsának szakasztott mása is földerengett volna ebben az elhessegethetetlen látomásban.

Edétől elválva sokáig bolyongott még a város utcáin, de hiába reménykedett benne, hogy most talán ő is, mint a gyerekkor mesealakjai, addig megy-mendegél míg — legalább — megnyugvást nem talál. Gondolatai zaklatottan kavarogtak. Egyik pillanatban úgy döntött, hogy elutazik Pestre, s ott próbál az irodalom berkeiben szerencsét, a másik pillanatban minden érve amellet szólt, hogy maradnia kell mindenáron. Ha itt marad, belefullad a kisszerűségbe és a közönybe — ha pedig elmegy, a gyökereitől szakad el talán örökre — latolgatta kétségbeesetten.

Egyadta nyitott seb az ember — ötlött az eszébe, miközben a kosarakkal megrakott piaci szekerek vonulását bámulta a hajnalodásban. — Egyadta nyitott seb!

Lehetséges, hogy az írást is így adatik meg tenni — kiszolgáltatva mindannak, ami élő? Nem vesztességként az étlettel szemben, de nem is győzelemként. Úgy, ahogyan mienk maradt tán valamely fa a dombon, hogy naponta viszontlássuk, mienk maradhat a tegnapi utca, egy-egy szokás hűsége, mely megmakacsolta magát, megtet-szett neki nálunk és nem ment, s itt maradt.